

Forța afirmativă a satirei

„SONET PENTRU O PĂPUȘĂ“ de Sergiu Fărcășan

la Teatrul „C. I. Nottara“ *

Istoria acestei piese este semănată, contradictoriu, cu succese și momente de neadeziune. Jucată întâi la Timișoara și Petroșani, comedia lui Sergiu Fărcășan nu a reținut prea mult atenția și nici nu a provocat, pentru moment, noi montări. Cariera ei scenică părea amenințată, când un foarte vesel și tineresc spectacol al studenților de la Institutul de Teatru și Cinematografie „I. L. Caragiale“ a readus textul la lumină. În sfârșit, premiera Teatrului „Nottara“ s-a înscris printre cele mai căutate reprezentații bucureștene din stagiunea aceasta, prilejuind un mare succes de public, dar și puternice reacții critice.

Publicul urmărește reprezentația cu interes și explozii de râs, ecoul spectacolului este atât de puternic încât nu poate să nu atragă atenția asupra calităților piesei; dar oamenii de teatru s-au apropiat de text șovăielnic și greu, iar critica a formulat nenumărate rezerve. Este limpede că piesa oferă și temeuri de mulțumire și temeuri de nemulțumire. „Cazul“ *Sonetului pentru o păpușă* dă naștere multor semne de întrebare. Reușita ultimelor două montări justifică atitudinea pasionată a celor care, crezând în text, au muncit pentru valorificarea însușirilor lui pe scenă; dar obiecțiile critice care se vehiculează și după victoria scenică a comediei lui Fărcășan nu pot fi trecute nici ele cu vederea. Deci, prin ce atrage piesa și ce fel de satisfacții oferă ea? Cum se explică nemulțumirile provocate de text? Sînt sau nu sînt drepte criticile care i s-au adus? Toate aceste nedumeriri nu se pot clarifica, în momentul de față, numai în planul dezbaterii literare, în afara spectacolului montat de Lucian Giurchescu la Teatrul „C. I. Nottara“; nu numai pentru că acest spectacol materializează o viziune originală și viguroasă asupra textului, dar pentru că el a intervenit creator în trama piesei, determinînd pe autor să remodeleze multe momente conform unei ținte artistice precise.

Ambiția lui Sergiu Fărcășan a fost aceea de a scrie un pamflet în stare să placă, să destindă, să învelească în aceeași măsură în care dezvoltă o dezbateră de idei, un atac satiric. Și în mare parte el a reușit, dacă e să judecăm după reacțiile publicului. Într-o asemenea reușită există fără îndoială temeuri de mulțumire.

Piesa este o satiră antibirocratică. Ea se încadrează astfel într-o sferă tematică tradițională pentru comedia realist-socialistă. De la Maiakovski pînă în zilele noastre, birocrății constituie personaje vehement atacate în teatrul socialist. *Sonet pentru o păpușă* nu aduce în primul plan niște caractere hiperbolizate bine definite, autorul nu pune accentul principal nici pe analiza unor mecanisme și raporturi sociale; efortul lui se concentrează asupra unui portret colectiv și a descripției unor atitudini care se pot amplifica mimetic, reprezentînd o mentalitate de grup. Sub gesturi, ticuri verbale și automatisme de tot soiul, Fărcășan acuză tare morale asemănătoare ale unor indivizi care încearcă să-și ascundă incompetența, trîndăvia și oroarea de muncă în spatele vorbelor mari, al gesturilor patetice și al unei terminologii curente pe care, astfel, o degradează pînă la absurd. Deviza supremă a acestei categorii de paraziți sociali este: „Nu se poate!“ Nu se poate munci cu pasiune, nu se poate înnoi nimic, nu se poate schimba nimic, nu se poate realiza nimic, în afara platelor stereotipii.

Cruciada antibirocratică purtată de autor capătă mai multă valoare, datorită prezenței unor eroi care, chiar dacă nu sînt toți descriși cu aceeași putere de convingere, se prezintă ca purtători ai unor idei generoase. Dramaturgul a căutat astfel să creeze un echilibru stenic, optimist, în raporturile dintre negația satirică și afirmație, punînd întreaga acțiune sub semnul frumosului, al dragostei de muncă și al spiritului creator. În esență, conflictul se centrează astfel în jurul luptei pentru puritate

* Regia: Lucian Giurchescu. Scenografia: Dan Nemțeanu. Distribuția: Constantin Brezeanu (Ionașcu), Mihai Fotino (Pitrescu), Elena Caragiu (Olguța), Lucian Dinu (Picui), Gh. Treștan (Ghilimeca), Constantin Guriță (Stamate), Nucu Păunescu (Portarul), Niculescu-Cadet (Turtureanu), Mihai Heroveanu (Ciomîrtan), Petre Popa (Bilibonca și Bașchirache), A. Drăgan (Făiniță), George Negoescu (Doctorul), Natașa Nicolescu (Carolina Scorobete).

etică și intransigență parținică ; în numele acestor exigențe sînt demascate, vehement, încercările birocratilor de a-și deghiza golul spiritual și inactivitatea parazită prin formule, sloganuri și atitudini demagogice.

Spectacolul subliniază mult aceste sensuri ale satirei, caracterizînd precis eroii, prin intonații, mișcări și atitudini ușor de identificat. Giurghescu nu caricaturizează birocratul în genere, nu discută abstract despre birocrație, ci înfățișează exact tipuri de birocrați pe care îi cunoaștem din viață, atacînd precis și hotărît, ca principală caracteristică negativă a lor, demagogia, tendința de a se ascunde sub o falsă aparență de principialitate. Sedintomania, pasiunea vorbelor umflate, solemnitatea găunosă, falsul spirit moralizator care încearcă să facă din puritanismul filistin o dogmă intangibilă — toate acestea trăiesc intens în interpretarea actorilor de la Teatrul „C. I. Nottara”. Un bun exemplu îl constituie lungile divagații poliglote în jurul cuvîntului inexistent „bazasa” — scenă mult gustată de public, care demască incompetența monumentală și obraznică a unor funcționari gata oricînd să țină discursuri despre ceea ce nu cunosc, doar pentru a-și acoperi prin volubilitate goală de sens neștiința și deruta care îi cuprinde în fața unor realități ce nu se încadrează în nici un tipar. De aici, graba de a se declara de acord cu tot și cu toate și a-și demonstra orizontul larg, orientarea nouă, grabă care nu izbuteste să dovedească pînă la urmă decît absența oricăror principii politice și etice.

Aceasta este calitatea esențială a piesei și a spectacolului : ele mobilizează publicul pentru o atitudine de intransigență, cucerind prin ris. Se dovedește astfel concret că spectatorii nu sînt dornici numai să ridă la teatru — oricum, în afara oricărei preocupări serioase —, ci că îi atrage puternic teatrul satiric cu fond grav, că ei simt nevoia să ironizeze falsurile stăcurate în relațiile și atitudinile sociale de cei care caută să se sustragă normelor de conviețuire socialistă.

Atunci, cum se explică nemulțumirile ? Parte din ele sînt justificate (și însuși regizorul Lucian Giurghescu a adus numeroase critici textului, atît într-o discuție * organizată la redacția noastră după publicarea textului, cît și practic, în modificările efectuate împreună cu autorul asupra partiturii spectacolului). Există încă un mare decalaj de calitate artistică între diferitele momente, situații, acțiuni, replici care se înlanțuie în piesă. Alături de replici excelente, care materializează în puține cuvinte o întreagă psihologie a birocrațului — cum sînt, mai ales, replicile lui Făiniță despre leafă și pensie, ca țel suprem al existenței birocactice — apar mult criticatele glume de un gust îndoielnic și fără nici o țintă satirică. Asemenea eclipse de exigență scriitoricească nu pot să nu nemulțumească, mai ales prin contrast cu ambițiile piesei și cu momentele ei reușite. Astfel, ne înfilnim din nou cu hazul uzat al scenei în care un erou este luat drept nebulă, cu apariția psihiatrului, inevitabil mai nebulă decît nebulii, și cu niște echivocuri destul de discutabile în dialogurile dintre îndrăgostiți și în discuțiile despre ei. În privința asta păcătuiește și spectacolul — și este singurul reproș important care i se poate aduce : regizorul nu a exclus din dialog toate efectele comice facile și nu a evitat situațiile prea artificiale construite, deși autorul a lucrat masiv asupra textului. O mai severă epurare a acestuia ar fi fost posibilă și foarte utilă, mai ales în lungimile actului de mijloc, care trenează și oboșește. În adevăr, momentele nerealizate ale piesei nu se înscriu pe linia de creștere a ideii, ci bat pasul pe loc în jurul unor fapte gata știute.

Interpretate cu toată greutatea experienței unor actori încercați de comedie, scenele de acest fel sună neplăcut în spectacol. E ceea ce interpreții studenți de la Institutul de teatru reușiseră să evite în montarea de anul trecut, poate datorită grației și farmecului firesc al tinereții. Vulgaritatea nu este aici rezultatul unor cuvinte tari și al unor efecte subliniate cu maximă vigoare ; ea se naște mai ales din sentimentul că în spatele jocurilor de cuvinte și situațiilor comice nu mai există nimic, nici un sens-mai înalt. Din asemenea momente lipsește planul al doilea, mobil, al aspirației spirituale neexprimate, care dă totdeauna profunzime satirei, și fără de care aceasta se degradează pînă la simplul comic verbal, ieșind din planul ideii artistice.

Dar nu toate nemulțumirile care s-au exprimat în legătură cu piesa țin de sfera deficiențelor înainte semnalate. A pune din nou întrebarea : cîți eroi pozitivi și cîți eroi negativi sînt în piesă ; a relua discuția despre verosimilitatea imediată a unei situații sau a alteia, neținînd seama de condiția exagerării caricaturale ; a ataca ideea piesei, legitimitatea atacului satiric principal pe care ea îl cuprinde înseamnă a ieși cu bună știință din lumea spectacolului și a schimba practic aprecierea asupra

* „Teatrul”, nr. 10/1963.

lui, în dorința de a-l anula. De fapt, rezultatul unor asemenea operații critice este contrar celui scontat; ele sfîrșesc prin a justifica reprezentăția, demonstrînd că gîndirea dogmatic-birocrațică mai continuă să funcționeze și merită, deci, să facă obiectul satirei.

În sfera raporturilor dintre text și spectacol a fost necesar să delimităm foarte precis neajunsurile *Sonetului pentru o păpușă*, tocmai pentru că realizarea regizorală este bogată în fantezie comică și spirit inventiv. În ambianța plastică simplă și veselă creată de Dan Nemțeanu, care încadrează acțiunea într-o explozie de pete de culoare și definește cu vervă ironică fiecare personaj sau fiecare grup de personaje, prin costum, Lucian Giurchescu a dat ritm și gradație spectacolului, izbutind mai ales în actele I și III, care se desfășoară expresiv și dinamic.

Efortul principal al regizorului s-a concentrat asupra îndrumării actorilor și rezultatele muncii lui sînt, în privința aceasta, dintre cele mai bune. Interpreți cunoscuți apar în ipostaze noi, nebănuite pînă acum: așa este Constantin Brezeanu (Ionașcu), pe care îl vedem pentru prima dată în comedie și care se prezintă ca un elegant și subtil comentator și interpret. Și Mihai Fotino, care joacă rolul lui Piticescu, ni se infățișează într-o lumină dintre cele mai favorabile, acționînd neașteptat și cu mare putere de convingere asupra publicului. El știe să folosească cu abilitate umorul sec, mimînd, adeseori, candid, timiditatea și prostia, pentru a contracara prostia autentică și servilismul adevărat, dar investindu-și personajul și cu explozii de exuberanță îndrăzneală. Actori pe care i-am văzut de multe ori jucînd monoton, tentați de șarja ieftină, realizează caricaturi bine conturate, care se fixează în memoria spectatorului. Gh. Trestian (Ghilimecea), Constantin Guriță (Stamate), Nucu Păunescu (Portarul), Niculescu-Cadet (Turturean), Mihai Heroveanu (Ciomîrtan), Petre Popa (în dublul rol Biliboncea și Bașchirache) prezintă, într-un joc colectiv bine orchestrat, galeria satirică a birocratilor.

De la stînga la dreapta: C. Brezeanu (Ionașcu), Niculescu-Cadet (Turturean), Gh. Trestian (Ghilimecea), Petre Popa (Biliboncea-Bașchirache) și Mihai Heroveanu (Ciomîrtan)



Elena Caragiu (Olguța) și
Mihai Fotino (Piticescu)



Spectacolul prilejuiește și două debuturi pe scena Teatrului „Nottara”. Elena Caragiu, pe care o cunoaștem din montările Institutului și ale teatrului din Ploiești, dă Olguței farmec și vitalitate, apăsînd totuși uneori cam prea mult, prea gros pe exploziile ei de furie, care-și pierd astfel din grația juvenilă și sună puțin prea energetic, cu stridențe nedorite. Alexandru Drăgan (Făiniță) este, cum îl știam și din spectacolele timișorene, un actor cu totul ieșit din comun. El posedă o mare sinceritate, o ingenuitate plină de haz, o putere de concentrare și o imaginație plastică atît de originală, încît eroul său trece în rîndul personajelor de importanță principală, căpătînd chiar, surprinzător, în cele mai ilariante atitudini ale sale, un străveziu nimb poetic. Este un actor care merită să fie urmărit cu atenție.

În concluzie : a treia premieră a Teatrului „C. I. Nottara” din stagiunea aceasta aduce, ca și *Luna dezmoșteniților*, deși pe alt plan și în cu totul alt registru, dovada orientării și ambiției sănătoase a unui ansamblu, aflat în plină și fructuoasă restructurare. Spectacolul și piesa, fără să fie, cum spuneam, lipsite de slăbiciuni, sînt VII, răspund direct în viața prezentului. Ele se înscriu caracteristic în dezvoltarea comediei noastre satirice noi. Și, prin asta, teatrul își manifestă activ și meritoriu dorința de a se defini cu îndrăzneală.

Ana Maria Nartî